

Олн-әмтнә эрдм-сургуль

Мана ори-нутт дөрви күүнәс негн сургуль сурна. Эи айта гидж факт советск олн-әмтнә эрдм-сургульни ик делгрлтин тускар, социалистическ тосхлтин кев-янз капитализм-дорхн хаг-дарг уга үлү деер болджахин тускар келдженә.

Хаана йосн манд ямаран күнд, зовлыгыта «үлд» үлдәсиг мартдз болышго: ори-нутт 100 күүнәс 76 күн сургуль уга билә. 100 бичкүдәс болн багычудас 80-нь школд сургуль сурх аргы уга билә, 1897 джилд авгдон то-дигәр болхла, Арәсәд күүкд улсас эрдмтә-сургульта гих пертән зуг 12 процент бәәсмн. Мана ори-нутт культури халхарн минь тинм му бәәдз гидж ода нам санхд зовлыгыта.

Олн-әмтнә эрдм-сургуль мел ил классовый йилгьлтә билә: зәәснүгүд, баячуд, фабрикантнр болн гелнүгүд дундин болн ах сургульд сурх, наадк олн әмтсн болхла — өклц школд сургуль сурх, әс гидж зуг хамгин күнд кәдлмш кедг бәәсмн. Школд гидж гаргьдз өгдг мөнүгн джилдән нег күүнд 80 деншг бәәсмн. Хаана йосн олн әмтгит материалн халхарн түрәдженәс деерән, ухан-серлинн чигн харнүгү бәрджәсмн.

Олн әмтнә эрдм-сургульд Советск государствин гаргьдг ик мөнүгнәс тер ямаран хол бәәдз! Мана ори-нутт, зуг ганцхи дәнә өмнә тави джилмүдт эрдм-сургульни халхд гаргьсн мөнүгн 100 миллиард арслнүгас давб. 60 миңүг гар шин школмуд тосхдла.

Өдгә цагт дундин медрл авлгьар манд 215 миңүг гар школ бәәнә, терүнд 31 сай гар сургульчнр сурчацхана, гегән-герлин, эрдм-сургульни халхд зуг ганцхи ән джил 95

миллиард арслнүг гаргьддженә, талданар келхлә, әми болгына тоод 450 арслнүгас үлү гаргьддженә!

Советск государств делгү сургульта ори-нутт болв. Сургуль сурх зөв Конституцар батлгьд!

Мана Коммунистическ партин агьу ик нильчн — олн әмтнд югьгар чигн әс хасгдсн ямаран чигн культури болн гегән-герлин шинджтә тоот юмсудт орх аргынн өргнәр делгрүлдж өгснд бәәнә. «Урдн күүнә цуг тоолврнн, терүнә цуг билгнн зуг зәрмсднн техникин болн культурин цуг хамг сән тоотинн өгхин, наадк-синн хамгид кергтә тоотарнн — гегән-герләр болн делгрлтсәр хоосрулхин төләд үүлдг билә. Ода болхла техникин цуг өвәрцнн, культурин цуг дилврнн олн әмтнә болхмн. тегәд үүнәс хооран цуг күүнә ухан болн терүнә билгнн күч-үзүллгьнә средств болн эксплуатацин средств хүврүлгдш уга» — гидж 1918 джилн январь сард болсн Советмүдин III-ч хуртг В. И. Ленин келлә.

Владимир Ильичин келсәр болхла, кемрдженә капиталистическ обществд күч-көлснә сургульгн «сән ялч, шудрмг мухла, туста цергләч» сургульгьна шинджтә күсл кәбдженә, кәбгьә чигн бәәдг болхла. Советск йосна цагт төр иигдз тәвгдсн бәәнә: «капитализмин цагт хамгин икәр даргдсн, цөкдсн, харнүгү улсин тоод хайгдсн улс... цуг промышленностиг, цуг производствиг бийснн залдг боллгь күцхмн...».

Олн әмтнә эрдм-сургульни халхд Советск государств ямаран ик өврдгдтә күцлте бәрсинн ним то тодрхгьар келдженә: Октябрьск революц болхас урд Базахстанд, Киргизд, Узбекистанд, Таджикистанд болн Турк-

менд нег чигн ах сургульни заведени уга билә. Ода болхла өнд 80 гар ах сургульни заведени бәәнә. Киргизск ССР-т миңүгн күүнә тоод ирлцдженә студентрин тонь Францинәр болхла хойр холван шаху, Турцинәр болхла зурган холван ик. Өдгә цагт мана олн әмтнә өдл-ахусд ах сургульта болн дундин шишлн сургульта 7,5 сай күн кәдлнә. Эинн 1913 джилнәр болхла 39 холван үлү! Өдгә цагт СССР-н ах сургульни заведени джилдән 100 миңүгн шаху инженермүд сургьдз гаргына, эинн США-н ах сургульни заведени сургьдз гаргьдг дорхн 3 холван шаху үлү.

СССР-т ах сургульни заведени сургьсн сургульчнрин тонь капиталистическ 14 ори-нуттудас — Англ, Франц, Итал, Австри, Дед Герман, Швейцарий, Испан, Португал, Даний, Голландий, Бельгий, Норвегий, Швеций, Финляндий цуттагысн хойр холван үлү. Техникумин болн наадк чигн дундин шишлн сургульни заведени тонь ямаран ик гинәт: 1958 джил тер сургульни заведени сәр 2 сай шаху күн сургуль сурчацхала!

Долан джилн туршарт мана ори-нутт олн әмтнә эрдм-сургуль шин девснүгд орджана. 1958 джилд өклц долан джилә болн дундин школмудин белдгдсн 30 сай сургульчнринәр болхла 1965 джил 38—40 сай күн күрч өслгьәр чигн биш, 1959—1965 джилмүдт ах школмудар белдгдсн специалистрин тонь, урлц долан джилмүдт ах сургуль төгскдз гарцхасн 1 сай 700 миңүгн сургульчнринәр болхла, 2 сай 300 миңүг күрч өслгьәр — зуг ганцхи түүгәр ән шин девсн темдлгддженә.

Талдан бас нег юмн өрки чинртә. Партин Центральн Комитет олн-әмтнә эрдм-сургульни цуг системсиг үндсәрнн ясуллгьар кедж күцәх төрмүд диглдж батлв. «Сургульгн бәәдл-джиргьллә, производствла, коммунистическ тосхлтин дамшлтсәла, баттагыр залгьдлгьн — школмудар наукин ул даслгьнә өклцнн болх зөвтә, өсдз йовх үйирт коммунистическ сургьмдз өлгьнә улнн болх зөвтә.

Сургульниг производительн күч-көлснә залгьдлулгьн дасдз авсн медрлин чиринн багырулх бәәтхә, харнн нам икдүлджәнә» — гидж Н. С. Хрущев келлә.

Ном болн күч-көлсн хойран иинетнд, нег-негдән дөнн боллгьнд долан джилд олн әмтнә эрдм-сургульни төрмүд йилгьгч гол төрнн — школ-интернатас (тер школмудар сургульчнрин тонь 1965 джил күртл 14 холвдз өсәд, хойр сай дундур күүнәс тату биш болхмн) авн ВУЗ-н сүл курс күртл советск ухан седклтә кү сургульгьнд бәәнә.

Долан джилә школмуд солад, терүнә орчд гарцах нәәмн джилә шин школмудин сургульчнр, школмудин участкар күч-көлснә негдүлдж кесг төрмүд дасцхамн. Олнд туста күч-көлснә янзс чигн теднә бәәдл-джиргьлд орхмн. Сургуль сурлгьниг предприятиясәр, школмудар әс гидж шишлн школмудин мастерскойсар кесн кәдлмшләрн ирлцүлдж келләрн, балгысна болн селәдин олн зүсн кевкөцтә күч-көлснә дундин школмудт онгьдарулмдз хүврүлгдсн арви джилә школин сургульчнр күцдән төгскдсн дундин болн политехническ медрл авцхамн, тер мет олн зүсн профессий даслгьар шишлн белдвр авцхамн. Эн профессий йилгьлгьнд негнн таслгьнн бәәри производствин кергилгьн болхмн.

Тегәд, бичкүд минн тинм кевәр,

школд цуг халхарн өсәд, күйт кеерүлдг күч-көлснә үүлдвр дасхмн.

Производство зөвәр өбрдлүлгдсн шишлн дундин сургуль улн цаарандан өсдз делгрхмн. 1959—1965 джилмүдт шишлн дундин сургульни заведенисд, производствд кәдлн бәәдз сургуль сурцах үлсиг орлцулад тоолхла 4 сай гар күн авгдхмн.

Ах школ... Московск университетин өдрәр сурдг отделенд ән джил авгдсн 2500 студентрәс, 1500 күн производствд хошагыад джиләс тату бишт кәдлчсн улс. Ленинградск политехническ институтд әврәннн специальностәри зөвәр дамшлтта миңүг гар студентнр ордж ирцхәв. Ах школмуд шинәр кәдлгьнә аш ән болджана. Ах сургульни заведени сәр сургульни кәдлмш онгьданар тәвгдхмн. Техническ ах сургульни заведени сәр түрүн хойр курсин студентнр производствд кәдлн бәәдз дасцхамн. Инженер күн бийинн гарддженә кәдлмшчнрин кедг кәдлмшиг цуттагыни өрк биш кедж чадг болх зөвтә. Дамшлтта кәдлмшчд студентнриг батлдж даалгьхмн, теднә гардврар олн зүсн эрдм дасдз авчкәд, дакад бийснн кәдлмшинн орм эздз бийснн кәдлцхәмн. Улгүрнн, ән джил, Ульяновск селәнә өдл-ахун институтд олн зүсн өдл-ахута йир ик совхозин өдл-аху кевтән өгтдв. Агроном болдж гарх улс кергтә хамг эрдмиг дамшлтас дасцхамн.

Тигдз белдхлә багы наста специалист ямаран ик медрл, дамшлт авх, производствин бүрдәгьәч командир болдж гархнн дарт уга лавта.

Долан джилн чилгьәр Советск Союзд ах сургульни заведени студентрин тонь Англин, Францин, ФРГ-н, Италин цуттанн студентнрт дорхн дөрви холван ик болхмн!

Мана ори-нутт заочн болн асхнд сургуль даслгьн долан джилн туршарт улн икәр өсхмн. Минн ода бийнн заочн болн асхнд сурдг сургульни заведени сургульчнр цуг студентринн өрәл шахунн болна. удл уга теди 60 гар процентнн болхмн. Эи сургульчнрин ик зунн — промышленн предприятисин кәдлмшчнр. Улгүрнн, Миассд автомобильн заводт кәдлг 400 гар күн асхнд дасдз институтд сургуль сурцхаджана. Бесгзун нижнетагильчнр Уральск политехническ институтин филиалд сурцхаджана. Асхнд дасдг школмудт болн техникумсд кедү кәдлмшчнр сурцхадг болх! Эи зуг мана ори-нутт — кәдлмшин өдрнн ахр ори-нутт, экзамеи өгсн цагтнн джалвинн өгәд, судлхвр өгдг, сургуль сурхднн таалта амр, селгәнд орхднн дөнн-нөкд болдг государствд кергднә.

Шин тоотиг хәл уга, седвәр утагыр кәдлдж, таслвр утагыр медрлән өбдлүлл уга бәәдз долан джилн зура күцәдз болышго. Олн әмтнә эрдм-сургуль делгрүлгьн — коммунизмүр мана уралан йовлгынас салгьдз болышго, өрки чинртә әнүгнн болджана.

Сентябрин 1 шинәс авн школмудар сургульни шин джил өклв, шин бәәдлд кәдлдженә түрүн джил ән болджана. Советск багшнрин күцәх төрмүд дегд тоомсрта — ояла нич янз болн күч-көлснд дурта боллгь әмтд сургьл, коммунистическ обществин ухан-серлин өбдән бәрг-авц дасхх төрмүд тәвгдсн. Теди ик күцлте бәрх болтхә!

Олн әмтнә эрдм-сургульни кәдлчнр! Сургульгьна чинриг өбдлүлти, бәәдл-джиргьллә, производствла школмудин залгьлдаг батрулхин төлә ноолцхатн! Күч-көлснд дурта болдгар болн Советск Төрсинд, Коммунистическ парты, коммунизмин алдр кергт үнн гол седклән тәвдг янз советск улст дасхтн!

(«Агитатор» журналас).